

FLORENTINA ALEXANDRU

**DIALOGUL INTERCULTURAL
ÎN PREDAREA LIMBILOR
STRĂINE –
SPRE O PEDAGOGIE A
DIVERSITĂȚII
SOCIOCULTURALE**

Copyright © 2008, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ALEXANDRU, FLORENTINA

**Dialogul intercultural în predarea limbilor străine spre
o pedagogie a diversității socioculturale / Florentina**

Alexandru. - București : Pro Universitaria, 2010

Bibliogr.

ISBN 978-973-129-496-4

371:811

1. Introducere

„Cine nu știe nimic despre limbile străine, nu știe nimic nici despre propria sa limbă.“ (Goethe) Extrapolând afirmația lui Goethe și considerând că între limbă și cultură există o strânsă legătură, am putea spune că doar prin cunoașterea altor culturi omul devine conștient de propria sa cultură și evident de propria sa identitate culturală. Analiza determinării culturale a acțiunilor și a interacțiunilor a căpătat de altfel în ultimele două decenii, în aproape toate domeniile vieții umane, o tot mai mare importanță. Cu puțin înainte de trecerea în noul mileniu, mai exact în anul 1996, Samuel Huntington pleca în cartea sa „*The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*” de la ideea că în viitor – oare cât de îndepărtat? - toate tipurile de conflicte din întreaga lume vor fi în mod fundamental de natură culturală¹. Interesele sau conflictele politice și economice vor trece în fundal, în schimb apartenența și identitatea culturală vor fi determinante. La mai puțin de douăzeci de ani de la apariția cărții, globalizarea piețelor comerciale și financiare, mijloacele de comunicare în masă transnaționale și valurile migraționiste au dus la o creștere exponențială a schimburilor culturale și implicit la structuri culturale eterogene, în care formele de viață tradiționale sunt supuse unor presiuni exterioare puternice, iar culturile locale se modifică intrând în combinații neașteptate și totodată neobișnuite.

Acceptarea transformărilor, în primul rând de natură culturală, și adaptarea la noul context existențial, **contextul intercultural**, presupun trei aspecte definitorii: o deschidere a gândirii prin punerea față în față a ceea ce este străin, divers, altfel cu ceea ce este cunoscut, identic, la fel, respectându-se astfel alteritatea și identitatea multiplă, o relativizare, după cum spune Bourdieu a „*propriului câmp cultural*”², care înseamnă interogarea și negocierea fondului comun de cunoaștere, precum și o capacitate de comunicare care să depășească formele comunicării interpersonale, intraculturale. Evident modificările macrosociale au o extindere și asupra identității culturale care nicidecum nu trebuie supusă unui proces de destructurare, ci mai degrabă unui proces de reaşezare și reorganizare, prin combinarea elementelor culturale deja existente cu elementele culturale noi apărute.

¹ *Diferențele centrate pe valori puternice, cum ar fi religia, cultura, identitatea, favorizează inevitabil dezvoltarea de conflicte în numele apărării valorilor culturale proprii, susține Huntington. Teza lui a fost însă puternic contestată încă de la apariția ei. Vezi: Müller, H. (1998): Das Zusammenleben der Kulturen. Ein Gegenentwurf zu Huntington. Frankfurt/M.: Fischer și Trojanow, I (2007): Kampfabsage. Kulturen bekämpfen sich nicht – sie fließen zusammen. München.*

² *Bourdieu, P. (1983): Ökonomisches Kapital – Kulturelles Kapital – Soziales Kapital. În: Kreckel, R. (ed.): Soziale Ungleichheit. Soziale Welt, volum special nr.2, 183-198.*

Cunoașterea unui alt spațiu cultural a început dintotdeauna prin procesul de învățare a limbii utilizate în acel spațiu, deci al unei limbi străine. Procesul de predare și învățare a unei limbi străine, care poate primi atributul *intercultural*, are un dublu rol: pe de o parte, de menținere a identității prin conștientizarea limbii materne și a culturii proprii, iar pe de altă parte de dezvoltare a câmpurilor de acțiune prin formarea competenței de comunicare interculturală.

Obiectul lucrării de față este predarea și învățarea limbilor străine în contextul european actual, marcat, pe de o parte, de fluidizarea granițelor naționale, iar pe de altă parte de același pluriculturalism și același plurilingvism ca în toată existența sa de până acum, doar că diversitatea, diferența, alteritatea nu se mai doresc a fi forme de delimitare între indivizi, ci modalități de îmbogățire a existenței umane. Transformările din plan social și economic au impus modificări și în plan educațional. Astfel, limbile străine care până nu demult erau considerate un obiect de studiu facultativ, static, închis, chiar elitărist, devin acum unul din punctele nodale ale rețelei educaționale. Cunoașterea limbilor străine girează, într-un sens larg, accesul individului la viața socială și succesul în viața profesională. Reușita deplină nu depinde însă doar de competența lingvistică în limba țintă, ci și de un cumul de competențe de comunicare și socioculturale care să permită atât abordarea, perceperea, interpretarea și înțelegerea mediului străin/țintă, cât și dialogul intercultural.

Considerând procesul de predare și învățare a limbilor străine un dialog intercultural, ne propunem ca **scop al lucrării** de față determinarea **rolului dimensiunii (inter)culturale în învățarea unei limbi străine**, răspunzând la următoarele întrebări:

- ⇒ În procesul de predare și învățare a limbilor străine se urmărește pregătirea pentru comunicare în general și pentru comunicare interculturală în special?
- ⇒ Este posibil ca o limbă străină să se predea și respectiv să se învețe fără a avea în vedere elementele culturii țintă?
- ⇒ Învățarea unei limbi străine presupune nu numai perceperea, ci și înțelegerea elementelor care compun un alt sistem cultural decât cel propriu?
- ⇒ Relația dintre însușirea unei limbi străine și achiziția culturală corespunzătoare se regăsește în formarea competenței de comunicare interculturală?
- ⇒ Formarea inițială a profesorilor de limbi străine, ca intermediari interculturali profesioniști, include și o dimensiune interculturală?

Diversitatea Europei se manifestă, în primul rând, prin multilingvismul ei, iar Uniunea Europeană vrea, în mod evident, să păstreze această stare de fapt.

Cetățenii europeni vor putea profita de această diversitate lingvistică doar dacă vor fi capabili să comunice între ei. Lărgirea spațiului european comunitar și deplasarea fără restricții a oamenilor în acest context plurilingv a condus evident la o amplificare a necesității cunoașterii mai multor limbi străine. Cunoașterea limbilor străine devine astfel o capacitate de bază în această societate plurilingvă. De altfel plurilingvismul individual, înțeles ca o competență în cel puțin două limbi străine, va constitui obiectivul central al politicii educaționale, culturale și sociale din Europa anilor următori. Principalul instrument prin care se poate promova plurilingvismul este instituția școlară, unde prin predarea limbilor străine se realizează una dintre cele mai puternice zone formale de confluență lingvistică și culturală. În acest sens trebuie stimulată însușirea limbilor străine încă din copilărie, îmbunătățite metodele de predare a limbilor străine și întărit contactul dintre profesori și elevi și între diferitele limbi străine. Pe piața lingvistică actuală procesul de predare și învățare a limbilor străine a căpătat o altă valoare și orice limbă poate și trebuie să fie interesantă ca obiect de studiu dacă:

- procesul de predare motivează învățarea și perfecționarea
- procesul de predare corespunde noilor standarde de calitate
- procesul de predare include o dimensiune europeană, care să contribuie la promovarea tuturor limbilor străine din spațiul european
- procesul de predare are și o orientare interculturală, care să aibă în vedere nu numai formarea competenței lingvistice ci și a celei culturale
- procesul de predare poate să conducă la formarea unor utilizatori de limbă competenți și pentru situațiile de comunicare extrașcolare și ulterioare perioadei de școlaritate.

Îndeplinirea acestor condiții depinde în foarte mare măsură de modul în care sunt pregătiți profesorii de limbi străine. În contextul european plurilingv lucrul acesta înseamnă o trecere de la modelul tradiționalist, strict filologic, la un model nou de **formare a profesorului profesionist**, orientat spre domeniul practic. Cu privire la modul în care este abordată problema formării inițiale a profesorilor de limbi străine se pun următoarele întrebări:

- ⇒ Care este profilul profesorului de limbi străine?
- ⇒ Cum se regăsește acest profil în formarea inițială a profesorilor de limbi străine?
- ⇒ În ce constă rolul modificat al profesorului de limbi străine?
- ⇒ Ce standarde de calitate rezultă din această schimbare?
- ⇒ Care sunt efectele lor asupra procesului de predare a limbilor străine?

Prin răspunsurile la aceste întrebări, pornind de la un cadru teoretic interdisciplinar – științele educației, pedagogie, lingvistică, științele comunicării,

sociologie, antropologie, psihologie – care are ca element supraordonator **interculturalitatea**, lucrarea de față își propune să contribuie la ameliorarea programului de pregătire inițială a profesorilor de limbi străine, având în vedere și dimensiunea interculturală, reflectată în formarea competenței de comunicare interculturală. Formarea inițială a profesorilor se bazează pe un principiu de complementaritate, competența lingvistică în limba țintă și competențele generale de comunicare și socioculturale completându-se reciproc, iar interculturalitatea este o dimensiune intrinsecă a procesului de predare și învățare a limbilor străine și nu reprezintă un obiect de studiu ocazional, anexat, adiacent.

Procesul actual de predare și învățare a limbilor străine prezintă, prin urmare, două caracteristici: *culturalizarea marcată a conținuturilor* și *orientarea spre domeniul practic*. Transmiterea cunoștințelor de limbă străină nu mai poate fi separată de transmiterea cunoștințelor de cultură și civilizație străină. De aceea se recurge, tot mai frecvent, și în acest domeniu la conceptele de interculturalitate și comunicare interculturală, care argumentează diferențele din perspectivă culturală, iar înțelegerea acestor diferențe și a contextelor lor culturale devine obiectivul central al procesului de predare și învățare a limbilor străine. Această tendință are mai multe cauze, printre care:

- adaptarea la un discurs teoretic și social mult mai cuprinzător
- profesionalizarea în domeniul didactic
- orientarea cu precădere spre practică.

Dacă în domeniile mari de cercetare – economic, social, filosofic, psihologic, educațional – tema interculturalității cunoaște deja un aspect inflaționist, într-un domeniu de cercetare punctual, cum este cel al predării și învățării limbilor străine, cercetarea se află, poate paradoxal având în vedere rolul jucat de limbile străine în configurarea existenței actuale, într-o fază relativ incipientă. Și totuși, până la un punct, acest lucru nu este un paradox, deoarece procesul de predare/învățare a limbilor străine a fost considerat, per definitionem, un proces intercultural, prin simplul fapt că se pun în relație două entități distincte – limba/cultura de origine și limba/cultura țintă. Interculturalitatea nu este însă rezultatul unei comparații a limbilor și respectiv a culturilor, ci al interacțiunii, comunicării, dialogului între indivizi. Fundamentală rămâne relația dintre limbă și realitate/cultură, iar una din sarcinile cercetării actuale³ este tocmai stabilirea modului de abordare a acestei relații din perspectivă interculturală, având în vedere evident extremele, respectiv existența unei legături implicite între limbă și

³ A se vedea lucrările de referință a câtorva cercetători care și-au canalizat atenția spre problematica predării/învățării limbilor străine din perspectivă interculturală: Abdallah-Preteuille, M., Alleman-Ghionda, C., Byram, M., Franke, G., Knapp-Potthoff, A., Kramsch, C., Krumm, H. J., Meißner, F. J., Neuner, G., Perregaux, C., Richards, J., Roche, J., Roberts, J., Thomas, A.

realitate/cultură (în direcția dezvoltată de ipoteza Sapir-Whorf) și inexistența acestei legături (limba engleză ca lingua franca), pe de o parte, și rolul pe care această relație îl are în procesul de predare/învățare a limbilor străine, astfel încât să se atingă obiectivul central – formarea competenței de comunicare interculturală, pe de altă parte.

De remarcat este faptul că migraționismul ultimelor decenii poate fi considerat un prim impuls în cercetarea procesului de predare și învățare a limbilor străine din perspectivă interculturală, studiile concentrându-se în mod deosebit asupra **bilingvismului** și a promovării limbilor materne și a culturilor de origine a migranților, cu precădere în spațiul școlar formal. În felul acesta s-a delimitat o direcție de cercetare foarte bine reprezentată atât de Europa occidentală, prin Franța, Germania, Anglia, Austria, Elveția și mai recent Italia și Spania, cât și de America de Nord. Un al doilea impuls a venit din zona mobilității persoanelor, în interes profesional sau turistic, fapt ce a atras după sine o supralicitare a comunicării. Două direcții de cercetare s-au delimitat în acest sens: **limbile străine ca disciplină de învățământ obligatorie**, cu tot ceea ce implică acest lucru – predare, învățare, conținuturi, didactică, metodică, evaluare⁴ – și **învățarea timpurie a limbilor străine**.

Un aspect încă destul de puțin cercetat este cel al **predării/învățării limbilor străine din perspectivă interculturală în contexte relativ omogene** din punct de vedere etnic, cultural și lingvistic, așa cum este cazul în majoritatea instituțiilor de învățământ din România, făcând abstracție bineînțeles de zonele cu populație minoritară și care nu intră în discuție în cercetarea de față. Având în vedere acest lucru și pornind de la obiectul și scopul lucrării, după cum au fost prezentate mai sus, s-a elaborat o strategie de cercetare a cărei coordonată este modul de percepere a dimensiunii interculturale în predarea/învățarea limbilor străine, în fiecare din cele patru verigi implicate în acest proces: cadre didactice universitare, profesori de limbi străine din învățământul preuniversitar, studenți ai facultăților de limbi și literaturi străine, posibili viitori profesori de limbi străine, și elevi (figura 1.1). În cele două părți ale lucrării demersul cercetării se prezintă după cum urmează.

Pentru a analiza predarea/învățarea limbilor străine din perspectivă interculturală este necesar un procedeu metodic interdisciplinar, prin care sunt luate în considerare puncte de vedere, teoretic fundamentate, din mai multe domenii de referință, în care există lucrări și studii fundamentale legate de conceptul de interculturalitate – științele educației, pedagogie, lingvistică, științele

⁴ A se vedea în acest sens: *Cadrul european comun de referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare. Consiliul Europei, 2000.*

comunicației, antropologie, psihologie, sociologie. Prezentarea acestui cadru teoretic, pe care se bazează cercetarea de față, constituie obiectul primei părți a lucrării. Pe principiul – de la general spre particular – demersul cercetării pornește de la un cadru teoretic extins, care pe parcurs se restrânge până la domeniul punctual al predării/învățării limbilor străine.

În cadrul extins, de delimitare a comunicării interculturale, ca domeniu de cercetare (capitolul 2), sunt articulate două aspecte:

1. **comunicarea în general** (2.1.), ca formă specifică a interacțiunii umane, punându-se în discuție atributele ce pot fi adăugate acestui concept în mediile de manifestare marcate de pluriculturalitate – transcultural în mediul economic (2.1.1.), multicultural în mediul social (2.1.2.) și intercultural în mediul educațional (2.1.3.) și
2. **comunicarea interculturală în special** prin prisma conceptelor care o definesc (2.2.): cultura ca sistem de orientare universal, dar specific pentru o națiune, o societate, o organizație sau un grup uman (2.2.1.), comunicarea centrată pe interactant, intențională și situațională (2.2.2.), interacțiunea ca o acțiune de comunicare comună, bazată pe intențiile interactanților și având ca scop înțelegerea reciprocă (2.2.3.) și interculturalitatea ca spațiu deschis confluențelor culturale (2.2.4.), unde dihotomiile eu – celălalt, propriu – străin, asemănare – diferență, identitate – alteritate se rezolvă doar prin dialogul intercultural (2.2.5.), care înseamnă acceptare, recunoaștere, decentrare, schimbare, reflecție, meta-comunicare.

În pasul următor, gradul de generalitate scade, spre analiză fiind supus doar un singur **domeniu**, cel **al educației** (capitolul 3). Abordarea acestui domeniu, din perspectivă interculturală, presupune însă o lărgire a cadrului teoretic, caracteristic mediului educațional monocultural, cu alte trei domenii cu valențe interdisciplinare: comunicarea interculturală, perceperea și înțelegerea contextului străin și a străinului și competența (de comunicare) interculturală.

Educația interculturală, văzută ca o cale de acces spre lumea complexă a diversității multiple, stă sub semnul opoziției dintre **paradigma modernistă și cea postmodernistă** (3.1.). Gestionarea pluralității în spațiul educațional aduce în prim plan o nouă formă de **pedagogie**, specifică paradigmei postmoderniste, cea **a diversității socioculturale** (3.2.), care, în opoziție cu abordările asimilaționiste, multiculturaliste și universaliste, acceptă și recunoaște pluriculturalitatea și plurilingvismul, ca stări firești ale existenței contemporane, iar cunoașterea, în sens constructivist – aliatul postmodernității, este o construire, re-construire și de-construire permanentă a realității, în funcție de experiențele trăite de fiecare

individ în parte. Calitatea cunoașterii este dată de gradul de înțelegere, iar **înțelegerea străinului și a contextului străin**, în societatea diversității multiple, este fundamentală (3.2.1.), ea reprezentând modul în care un individ se raportează la un mediu cultural diferit de cel propriu. **Învățarea interculturală** (3.3.) în accepția postmodernistă și constructivistă este un proces centrat pe educat, este legată de contextul social în care trăiește subiectul și se bazează pe interacțiunea socială mediată prin limbaj. Acest lucru înseamnă **dialog**, și cum turnul lui Babel și-a deschis larg porțile, este necesar să învățăm „*să ascultăm cu atenție vocile străine*”, să învățăm de ce și cum se învață **limbile străine** (3.4.).

Prin restrângerea maximă a cadrului teoretic propus se aduce în prim plan domeniul predării și învățării limbilor străine, punctele de referință fiind: rolul limbilor străine în comunicarea interculturală (capitolul 4), profesorul de limbi străine ca intermediar cultural profesionist (capitolul 5) și dimensiunea interculturală în programul de formare inițială a profesorilor de limbi străine (capitolul 6).

Pornind de la cerința Consiliului Europei, de promovare a plurilingvistismului, și în baza documentului orientativ elaborat în acest sens – *Cadrul european comun de referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare* – se pun în discuție **politica lingvistică** la nivel european (4.1.) și **cadrul de desfășurare a procesului de predare și învățare a limbilor străine**, al cărui obiectiv central este formarea competenței de comunicare interculturală (4.2.).

Abordarea interculturală a procesului de predare și învățare a limbilor străine și schimbarea statutului acestei discipline de învățământ impun evident și o modificare a profilului profesional al profesorului de limbi străine. **Formarea inițială** (5.1.), în conformitate cu noile cerințe (procesul Bologna, studiile PISA) stă sub semnul transformărilor la nivel teoretic și psihopedagogic, educația bazată pe o pedagogie a diversității socioculturale mobilizând resurse complexe de natură cognitivă, afectivă, acțională și socială. Din această perspectivă, viitorul profesor de limbi străine se definește printr-un cumul de competențe didactice generale și specifice disciplinei de învățământ predate (5.2.).

Procesul de predare și învățare a limbilor străine, având ca obiectiv central comunicarea, vizează un conținut integrativ format din trei dimensiuni: cunoașterea limbii și a culturii țintă (dimensiunea cognitivă), comportamentul față de cultura țintă (dimensiunea afectivă), competența de comunicare (dimensiunea pragmatică/acțională), esențială în acest sens fiind **competența interculturală** (6.1.). Formarea competențelor specifice unui vorbitor intercultural presupune o altă **abordare a didacticii limbilor străine** (6.2.), atenția îndreptându-se în mod deosebit spre autenticitate și experiență directă, și un **program de formare**

inițială a profesorilor de limbi străine care să includă cele trei dimensiuni mai sus menționate (6.3.).

Un program de studiu, gândit și exprimat în termenii economiei de piață, este rezultatul relației dintre cerere și ofertă. Viabilitatea unui astfel de program depinde de modul în care acesta poate satisface așteptările beneficiarului. Configurarea sau ameliorarea unui program de studiu presupune deci o cantitate considerabilă de informație, din care să reiasă nevoile grupului țintă. Strângerea de informații, cunoscută sub denumirea de analiză de nevoi, este o etapă fundamentală în stabilirea designului unui program de studiu. O astfel de analiză se regăsește în partea a II-a a lucrării de față. Folosind ca instrument de lucru chestionarul, administrat unui eșantion format din 650 de subiecți, implicați sub diferite forme în actul didactic de predare și învățare a limbilor străine – cadre didactice universitare, profesori de limbi străine din învățământul preuniversitar, studenți la facultățile de limbi și literaturi străine, elevi – s-a urmărit identificarea gradului de percepere a dimensiunii interculturale și a rolului pe care această dimensiune îl are în formarea inițială a profesorilor de limbi străine.

După prezentarea metodologiei utilizate în analiză (capitolul 7), urmează prelucrarea și interpretarea datelor obținute din întrebările comune celor patru loturi de repondenți (capitolul 8), privind contextul de formare a competenței de comunicare interculturală (8.1.) și conținuturile și strategiile de formare a competenței de comunicare interculturală (8.2.). Fiecărui lot i s-au administrat și întrebări specifice, prelucrate și interpretate în capitolul 9 pentru cadrele didactice universitare (evaluarea competenței de comunicare interculturală), în capitolul 10 pentru studenți (pregătirea inițială a profesorilor de limbi străine), în capitolul 11 pentru profesorii de limbi străine din mediul preuniversitar (formarea competenței de comunicare interculturală la elevi) și în capitolul 12 pentru elevi (definirea competenței de comunicare interculturală în raport cu alte competențe și măsura în care aceasta poate fi formată în școală și în cadrul orelor de limbi străine).

În ultimul capitol al acestei secțiuni (13), pornind de la variabile specifice fiecărui lot de repondenți, se analizează relația dintre aceste variabile și pregătirea inițială a profesorilor de limbi străine din perspectivă interculturală și respectiv formarea competenței de comunicare interculturală.

Pe baza datelor obținute în urma prelucrării și interpretării răspunsurilor la întrebările din chestionare au fost formulate considerațiile finale și recomandările cu privire la locul pe care dimensiunea interculturală trebuie să-l ocupe în economia unui program de studiu pentru formarea inițială a profesorilor de limbi străine (capitolul 14).